

Mgr Justyna Dąbrowska

UMCS Lublin

e-mail: dabrowskaj@gazeta.pl

Badanie światów fikcyjnych – allotopie

Pojęcie allotopii dosłownie oznacza „miejsce inne”. Przeniknęło ono do literaturoznawstwa dzięki referatowi Umberta Eco *Scienza e fantascienza* z 1984 roku. Wedle włoskiego badacza allotopia miałyby być jednym ze sposobów transfiguracji rzeczywistości, podobnie jak uchronia, metatopia, metachronia i utopia, a także kontradycyjność.

W 2014 roku Marie-Laure Ryan w artykule *Transmedial Storytelling and Transfictionality*¹ podzieliła narrację pod względem jej kompozycyjnego ześrodkowania. Idąc tym tropem, wyróżniała narracje: personocentryczne (które są organizowane wokół charyzmatycznej postaci oraz jej przemian), fabulo-centriczne (które są budowane wokół porywającej i atrakcyjnej fabuły); światocentryczne (zorganizowane wokół fikcyjnego, wykreowanego świata).

Analiza narracji światocentrycznej wymaga specyficznego potraktowania rzeczywistości fikcyjnej, która przestaje być jedynie tłem dla bohatera i akcji, a staje się pełnoprawnym konstruktym epistemologicznym. Zachodzi konieczność uznania jej za równorzędną z rzeczywistością faktyczną, a to z kolei wymusza zastosowanie nowych metodologii badawczych. Ze względu na wielość pojęć dotyczących alternatywnych światów, Krzysztof M. Maj postawił sobie za cel połączenie najbardziej wpływowych teorii literatury, narracji i fikcji w spójną propozycję metodologiczną która będzie użyteczna w przypadku niemożności wykorzystania dotychczasowych historycznoliterackich monografii gatunku.

Publikacja K.M. Maja² składa się z jedenastu rozdziałów, z których sześć stanowi próbę usystematyzowania aparatu pojęciowego oraz pięciu rozdziałów analitycznych, koncentrujących się na konkretnych reprezentacjach światotwórstwa.

---

¹ M.-L. Ryan, *Transmedial Storytelling and Transfictionality*, „Poetics Today” 2013, vol. 34 (3), DOI: <https://doi.org/10.1215/03335372-2325250>, s. 382–383.

² K.M. Maj, *Allotopie. Topografia światów fikcyjnych*, Kraków 2015.

W pierwszym rozdziale pt. *Topografia światów fikcjonalnych* autor koncentruje się na przedstawieniu dominanty metodologicznej. Zwraca szczególną uwagę na problem badania literatury fantasy i science-fiction oraz na niewypracowanie odpowiednich ku temu narzędzi, a nawet pojęć. Tymczasem, jak udowadnia autor, światotwórstwo jest wpisane w długą tradycję filozoficzno-literacką, która obejmuje nie tylko eutopie (utopie o pozytywnej teleologii), dystopie (utopie o negatywnej teleologii) i ekotopie, ale również heterotopie, atopie, topologie i topotopografię.

K.M. Maj wskazuje na fakt, że od połowy XX wieku – również w fantastyce – doszło do zwrotu postmodernistycznego. W konsekwencji literatura fantastyczna powstająca w tym czasie powinna być nazywana raczej postfantastyką, a do jej badania winno wykorzystywać się inne metodologie, niż dotąd stosowane.

W rozdziale drugim autor skupia się na zdefiniowaniu tytułowego terminu *allotopia*. Punktem wyjścia jest definicja zaproponowana przez U. Eco. Zakłada ona, że narrator kreujący fantastyczny świat chce przekonać czytelnika do tego, iż nowo powstały twór jest bardziej realny niż sama rzeczywistość (nawet jeśli rządzi się on prawami, które normalnie nie mają racji bytu). Jednocześnie nie są ważne jego związki ze światem rzeczywistym. Jak wskazuje autor, taka definicja akcentuje zbieżności między allotopią a bajką, baśnią, fantasy, utopią i dystopią, a także *social fiction*, więc ma ona bardzo szeroki zakres znaczeniowy. K.M. Maj przytacza szereg innych, późniejszych rozważań na temat rzeczywistości allotopijnej, zwracając uwagę na problemy w konsekwentnym i spójnym stosowaniu tego pojęcia.

Rozdział trzeci stanowi przedłużenie rozważań teoretycznych i jest próbą uzgodnienia pojęcia allotopii z teorią fikcji literackiej i teorią narracji. Autor wskazuje szczególnie na związki z kategoriami referencji oraz mimesis, których historię i definicje śledzi od czasów przed Arystotelesem do doby postmodernizmu.

W rozdziale czwartym *Fikcja (w) allotopii* K.M. Maj bada inne przejawy fikcji i fikcyjności. Autor porusza wiele ważkich problemów, m.in. utopijność totalnego światotwórstwa. Zauważa, że nawet niezwykle oryginalna alternatywna rzeczywistość musi posługiwać się pewnymi schematami poznawczymi, siecią intertekstów, a także zrozumiałym, komunikatywnym językiem.

Piąty rozdział to konfrontacja allotopii z podobnie definiowanym zjawiskiem, jakim jest allohistoria. Choć dotąd nie został rozwiązany problem stosowanych synonimicznie pojęć konfraktów/historii alternatywnych, uchronii i fikcji spekulatywnej, autor staje na stanowisku, iż nie można ich utożsamiać z allohistorią, ponieważ stwarzają one cały wachlarz różnic między historią realną a konfraktyczną. Posiadają one punkt dywergencji, od którego linie historyczne zaczynają biec swoim torem zgodnie z zaistniałą zmianą, jednak historia sprzed tego punktu powinna być wiernie odzwierciedlona. Allohistoria natomiast może operować całkowicie imaginatywną linią czasu. Wymusza podwójną fabulację, czyli stwo-

zenie nie tylko samego świata, ale także kompletnej czasoprzestrzeni artystycznej, uwzględniającej historię, prehistorię i posthistorię kreowanej rzeczywistości. Autor rozwija swój wywód, wyróżniając pojęcia światów alternatywnych, światów równoległych i realnej alternatywy.

Rozdział szósty zawiera wnioski badawcze oraz propozycje aplikacji metodologicznej wypracowanej koncepcji. Autor podsumowuje i scala w nim definicje *allotopii*, ostatecznie nazywając nią „[rodzaj – J. D.] fikcyjnego świata narracji (*storyworld*) opartego na ontogenetycznym modelu światotwórstwa (*world-building*) i uzależniającego jakiejkolwiek realizacje fabularne od uprzedniego zmediatyzowania kompetencji encyklopedycznej”³.

Pięć rozdziałów analitycznych (*Allotopiana I–V*) gromadzi przykłady allotopii, pochodzące z literatury fantastycznej od końca XIX wieku do początku XXI wieku. Najstarszą egzemplifikacją jest *Plasklandia* Edwina Abbotta Abbotta. K.M. Maj sięga także do *Peanatemy* Neala Stephensona, *Silmarilliona* Johna Ronalda Reuela Tolkiena oraz powieści Guya Gavriela Kaya. Spośród polskich pisarzy autor wymienia Jacka Dukaja i poddaje analizie przede wszystkim jego *Inne pieśni*. Wymienione utwory są przeanalizowane pod kątem zastosowanych modeli światotwórczych, prowadzących do ukształtowania allotopii.

Kompozycja książki daje możliwość zapoznania się z kompleksowo i szczegółowo przedstawionym przekrojem teorii, odnoszących się do allotopii i światotwórstwa, z których część nie była jeszcze publikowana w języku polskim. Dzięki przeplataniu rozdziałów teoretycznych z empirycznymi, czytelnik ma możliwość konfrontowania przedstawionej metodologii z konkretnymi przykładami powieści, które wykorzystują dany model. Publikacja K.M. Maja jest bardzo wartościową pozycją dla literaturoznawców, szczególnie tych, którzy poszukują narzędzi do badania literatury fantastycznej.

---

³ Ibidem, s. 258.